

УДК 377.1

DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-49

РОЛЬ ТРАДИЦІЙ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОМУ СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ

Калашнюк В.М.,
викладач диригування
Луцький педагогічний коледж

Мельник Л.В.,
викладач фортепіано
Луцький педагогічний коледж

У статті зацентровано увагу на тому, що наявна концепція музичної освіти викладачів базується на методологічних і теоретичних положеннях про гуманізацію освіти, концепції культурно-історичного розвитку особистості, положенні про соціальну цінності людини і соціально-середовищної детермінованості її розвитку в процесі музичної спеціалізації, значенні музичних традицій народу. Зазначається, що, на жаль, далеко не завжди багаті українські традиції в області музичного виховання розвинені в сучасній національній системі освіти. Доводиться, що вивчення музичного середовища показало, що сучасне молодіжне музичне середовище значно відрізняється від музичного середовища попередніх поколінь тим, що традиційний механізм спадкоємності поколінь, властивий для музичної соціалізації людини, перестав «спрацьовувати». Одна з основних причин цього криється у відчуженні музичної культури від особистості, коли музичні твори в середовищі існування людини часто не мають очікуваного впливу на розвиток особистості, що призводить до того, що сама особистість перестає відчувати потребу в практичному оволодінні цінностями музики. Описується, що процес музичного виховання, побудований на послідовному розвитку музичного середовища, продовженні традицій виховання в побуті, суб'єктно вмотивованої ролі національної музичної культури, стає чинником розвитку музичних потреб дитини та створює сприятливі умови для її залучення до музичних цінностей, становлення соціально і духовно значущих якостей особистості. Аналіз музичного середовища дозволив визначити, що в процесі залучення людини до музичної культури важливе засвоєння індивідом музичної культури і розширення завдяки цьому змісту внутрішнього життя суб'єкта соціуму.

Ключові слова: загальна музична освіта, учителі музики і співів, музично-естетичне виховання, слухання музики, хоровий спів, імпровізація, рухи під музику.

В статье акцентировано внимание на том, что существующая концепция музыкального образования преподавателей базируется на методологических и теоретических положениях о гуманизации образования, концепции культурно-исторического развития личности, положении о социальной ценности человека и социально-средовой детерминированности его развития в процессе музыкальной специализации, смысле музыкальных традиций народа. Отмечается, что, к сожалению, далеко не всегда богатые украинские традиции в области музыкального воспитания развиваются в современной национальной системе образования. Доказывается, что изучение музыкальной среды показало, что современную молодежную музыкальную среду значительно отличает от музыкальной среды предыдущих поколений то, что традиционный механизм преемственности поколений, свойственный музыкальной социализации человека, перестал «срабатывать». Одна из основных причин этого кроется в отчуждении музыкальной культуры от личности, когда музыкальные произведения в среде обитания человека часто не оказывают ожидаемого влияния на развитие личности, что приводит к тому, что сама личность перестает испытывать потребность в практическом овладении ценностями музыки. Описывается, что процесс музыкального воспитания, построенный на последовательном развитии музыкальной среды, продолжении традиций воспитания в быту, субъектно мотивированной роли национальной музыкальной культуры, становится фактором развития музыкальных потребностей ребенка и создает благоприятные условия для его приобщения к музыкальным ценностям, становления социально и духовно значимых качеств личности. Анализ музыкальной среды позволил определить, что в процессе приобщения человека к музыкальной культуре важно усвоение индивидом музыкальной культуры и расширения за счет этого содержания внутренней жизни субъекта социума.

Ключевые слова: общее образование, учителя музыки и пения, музыкально-эстетическое воспитание, слушание музыки, хоровое пение, импровизация, движения под музыку.

Kalashniuk V.M., Melnyk L.V. AESTHETIC STATUS OF PERSONALITY

The article focuses on the fact that the existing concept of musical education of teachers is based on methodological and theoretical principles of humanization of education, the concept of cultural and historical personality development, the position of a person's social value and social and environmental determinism of his development in the process of musical specialization, the meaning of musical traditions of the people. It is

noted that, unfortunately, far from always rich Ukrainian traditions in the field of music education have been developed in the modern national education system. It is proved that the study of the musical environment has shown that the modern youth musical environment is significantly different from the musical environment of previous generations in that the traditional mechanism of the continuity of generations, characteristic of the musical socialization of a person, has ceased to “work”. One of the main reasons for this lies in the alienation of musical culture from the personality, when musical works in the human environment often do not make the expected impact on the development of personality, leads to the fact that the personality itself ceases to feel the need for practical mastering the values of music. It describes that the process of musical education, built on the consistent development of the musical environment, the continuation of the traditions of education in everyday life, the subjectively motivated role of the national musical culture, becomes a factor in the development of the musical needs of the child and creates favorable conditions for its attraction to musical values, the development of socially and spiritually significant qualities personality. Analysis of the musical environment made it possible to determine that in the process of familiarizing a person with musical culture it is important that an individual assimilates musical culture and thereby expands the content of the inner life of the subject of society.

Key words: *general education, teachers of music and singing, musical aesthetic education, listening to music, choral singing, improvisation, movement towards music.*

Музичне середовище – це музичне оточення людини, яке не тільки формує музичні інтереси й потреби людини, але і саме змінюється під впливом людей. Взаємодія мистецтва й особистості майбутнього педагога розглядається як засіб художнього морально-естетичного розвитку особистості, як творчий процес формування естетичних цінностей і системи орієнтації, як розвиток художнього сприйняття і художніх інтересів, як гармонізація людської особистості, відтворення духовності особистості [3].

Музичне середовище як засіб цілеспрямованої підготовки майбутньої творчої інтелігенції повинне являти собою сукупність різноманітних явищ навколишнього музичного життя. Доцільно вивчення музичної культури здійснювати за принципом від простого до складного. Більш складні музичні твори пов’язані зі слуховим орієнтуванням індивіда в акустиці звучань, з розпізнаванням звукових стимулів, наглядом за динамікою звукових подій тощо. Так здійснюється асоціативний зв’язок між музичними і життєвими явищами, досвідом людини. Музика, завдяки своїй інтонаційній основі й узагальненому емоційному відтворенню явищ навколишнього світу, сприяє появі образних уявлень, де життєві й музичні враження підвищують рівень музичного розвитку людини. Проблема формування музичної культури особистості органічно взаємопов’язана із природою творчості. Сучасна музична культура вбирає в себе як класичні та народні жанри, так і стильові напрями масової музичної культури. На підставі цього правомірно розглядати поняття педагогізації музичного середовища як соціально-педагогічного результату інтеграції виховних взаємодій [1].

До середини XIX ст. зародилися традиції української професійної композиторської школи, музичного театру, сімейного

музичного виховання. Уперше в Україні в цей час висловлена думка, що згодом реалізована в різноманітних явищах музичного життя суспільства, про важливість впливу навколишнього середовища на формування особистості дитини. Аналіз музичних традицій (уже до початку XX ст. в Україні склалися досить різноманітні стійкі музичні традиції) сприяє розумінню їх обсягу і соціальної значущості. Музичні традиції являли собою сукупність музичних явищ, що рідко існують ізольовано, частіше – у різних поєднаннях, утворюючи музичне середовище. Деякі напрями музичних традицій пов’язані з розвитком культурної музичної діяльності, народними вокальними й інструментальними формами побутового музикування, ефективною формою передачі народних музичних традицій від покоління до покоління [9].

Однією зі стійких традицій було використання музики в українській родині – явище досить розвинене, що свідчило про високий рівень культури народу. Серед народних мас побутове музикування здійснювалося в основному у вокальній та інструментальній формі. Народ не знав музичної грамоти, проте зберігав традиції сімейного музикування на слух і навчання гри на музичних інструментах на основі наслідування. Усним шляхом розвивалися народно-співочі традиції: широке використання пісенного мистецтва з відпрацьованим механізмом його передачі від покоління до покоління, спільне (батьки і діти) ігрове ансамблеве музикування домінували в домашньому музичному вихованні дітей, тим самим зміцнювали в дитини цікавість до процесу музикування. Застосовувалися також «позамузичні» прийоми формування музичних інтересів дітей: їх знайомили з виготовленням і декоративним оформленням музичних інструментів, різними жанрами фольклору, присвяченими музиці,

музичним інструментам, принципам гри на них, що вносило морально-естетичний компонент у процес виховання дітей в українській сім'ї. Видатні культурні діячі українського народу у фольклорі, зокрема в народній пісні, вбачали виховний потенціал. Г. Сковорода, І. Котляревський, А. Духнович, наголошували на необхідності використання фольклору – одного із впливових засобів морального й естетичного становлення молоді. Високо цінував народну творчість як педагогічний розум і виховний засіб трудового народу І. Франко. Він цікавився як народними піснями, так і переказами, легендами, звичаями тощо. Народні пісні та думи І. Франко називав одним із найцінніших наших національних надбань, одним із предметів виправданої нашої гордості. Надзвичайно важливі положення, які істотно впливають на подальше розроблення проблеми морально-естетичного виховання засобами народної пісні, черпаємо із творчої спадщини Лесі Українки. Музично-пісенна спадщина українського народу високохудожня за змістом, глибоко емоційна й різнобічна за засобами виразності, здатна викликати співпереживання, радість і смуток, гнів і непримиренність. Тому українську народну музику потрібно розглядати не тільки як джерело емоційної насолоди, але і як засіб естетичного й морального виховання [5]. Будь-який високохудожній твір – це нероздільна єдність двох начал: естетичного і морального. Висока художність і доступність надають українській народній музиці великого педагогічного значення. Найкращі її зразки допомагають виховувати в особистості високі моральні, естетичні, світоглядні, художньо-естетичні якості, розвивати цікавість до самого музичного фольклору, художній смак, фантазію, природні обдарування, формують музично-педагогічну освіту [7]. Народна пісня вирізняється важливими виховними якостями, високою художністю і простотою, легко сприймається і засвоюється найбільш повноцінно в педагогічному розумінні, впливає на формування професійно-педагогічного інтересу вчителів музики й естетичного інтересу школярів. Отже, народна пісня є ефективним засобом морально-естетичного виховання особистості. Вона передає моральні, соціальні, світоглядні позиції, тому виконує виховні функції. Основними компонентами педагогічного потенціалу української народної музики є інтонаційна особливість, наспівність, простота мелодії і ритмічної структури, виразність і багатство мелодії, гармонії, тісний зв'язок поетичного і музичного текстів, глибока емоційність, достовір-

ність, глибокий виклад думки, поетичність, чистота образу, глибокий високохудожній і правдивий зміст, відбиття історії життя народу, його думок, почуттів [6].

Заможні верстви населення спочатку зневажливо ставилися не тільки до українських народних інструментів, а й до домашнього музикування, вважаючи його долею простих людей. Однак із часом погляди в суспільстві на домашнє музикування і на музичне виховання дітей демократизувалися. Просвітницькі ідеї М. Новикова, О. Радищева, В. Одоєвського, В. Белінського і їх втілення в життя для передових людей України стали завданням першорядної важливості. Розвиток різноманітних форм домашнього музикування, цілеспрямоване музичне виховання в українській родині стало можливим у результаті того, що в батьків під впливом прогресивних демократичних ідей, народно-педагогічних традицій, розвитку музичного середовища активно формувалося розуміння значущості музичного розвитку людини, що дозволяло здійснювати домашнє музичне виховання своїх дітей [5].

Під час сімейного виховання батьки зверталися до традицій музичної культури, інтерпретували їх для своїх домашніх умов з урахуванням віку й індивідуального розвитку дитини, здійснюючи вибір музичних засобів для досягнення мети. Важливою обставиною розвитку побутових музичних традицій було те, що в сім'ях заможних верств населення значну роль у вихованні дітей відігравали домашні музичні педагоги. У сім'ях же простих людей виховні функції виконували самі батьки й інші дорослі члени сім'ї, громади, використовуючи при цьому досить багатий арсенал народної педагогіки [4].

На початку ХХ ст. відбулися значні зміни в політичному, соціальному, культурному житті України, що вплинули на формування нового музичного середовища. Моральна спрямованість радянського сімейного виховання завжди була зумовлена принципом любові до дитини, прагненням дати їй різнобічну музичну освіту. Однак за радянських часів ці традиції не мали поступального, послідовного характеру, що було пов'язано з радикальною зміною політики держави в ідеології, освіті, культурі, соціальній роботі. У педагогічній теорії з 1917 р. широко обговорювалася ідея заміни сімейного виховання суспільним, що було пов'язано із впливом і поширенням у ті часи думки про відмирання сім'ї за нового суспільного ладу (І. Арманд,

А. Коллонтай), про усупільнення всіх сторін сімейного побуту (Ю. Ларін, С. Соб-

совіч). Ці думки висловлювалися на I з'їзді діячів з охорони дитинства в лютому 1919 р., I партійній нараді з народного утворення в грудні 1920 – січні 1921 рр. [9].

Незважаючи на це, прогресивні вчені-педагоги й діячі освіти А. Луначарський, П. Блонський, С. Шацький утілювали в життя ідеї про незамінність сімейного виховання, про необхідність тісної співпраці школи й сім'ї за панівної ролі першої. Це призвело до того, що музичне виховання дитини в родині стало набувати стихійного характеру, усе більше віддаляючись від традиційного сімейного виховання, частіше стали виникати ситуації педагогічної занедбаності дітей, неконтрольованість їхнього музичного виховання в домашніх умовах, водночас батьки не завжди використовували традиції музичного виховання дитини попередніх поколінь, часто відмовляючись від власної активної ролі у виховному процесі, не допомагаючи музичному педагогу освітнього закладу [1].

Зміст музичної освіти в сукупності з конкретно-історичними соціокультурними умовами виховання має принципове значення для загальнокультурного і конкретного музичного розвитку дитини. Особистісно орієнтований підхід передбачає активне залучення молоді в процедуру музичного виховання як суб'єкта, цілі. Основними рушійними силами, здатними принципово змінити взаємини молоді й музичного соціуму, зробити їх суб'єктами, є педагогічно спрямований і доцільний розвиток музичної культури суспільства, що передбачає передусім коригування та професійну підготовку педагогів з погляду формування їхньої музичної компетенції.

Сьогодні школа є найважливішим інститутом музичної соціалізації людини, первинної музичної соціалізації дитини. У педагогіці і психології накопичено великий дослідницький матеріал про музичні інтереси та потреби дітей, про психологічну структуру діяльності, специфіку психолого-педагогічних механізмів формування особистості тощо. Теорія та методика художньо-естетичного виховання дітей ґрунтуються на даних психологічних досліджень Л. Виготського, А. Запорожця, В. Мухіної, С. Рубінштейна, які стверджували, що коли музичний слух, творча уява не будуть сформовані в перші роки, то заповнити цю прогалину на більш пізніх вікових етапах буде важко, а іноді і неможливо [3].

Іхні основні концептуальні положення містять твердження про те, що індивід «привласнює» досвід матеріальної й духовної культури, причому в процесі цього присвоєння відбувається не тільки накопичення фактів, а й розвиток художніх якостей і

музичних здібностей особистості. Набуття досвіду відбувається в умовах активної діяльності зі сприйняття музики, що й зумовлює музичний розвиток дитини.

Стиль взаємодії вчителя з учнем зумовлений їхньою загальною та музичною культурою. Що вища музична культура вчителя, то більш адекватно оцінює він емоційну сферу дітей, то музично набагато змістовніше стає заняття. Відбір музичного матеріалу створює основу і для морально-естетичного виховання молодшого школяра. Водночас етичне, що міститься в музичних творах, не входить відкрито в систему переконань особистості. Відбувається естетичне переживання морального досвіду особистості [7].

Вибір організаційної форми проведення музичних занять залежить від вікових та індивідуальних особливостей дитини, від рівня її музичної культури. Однак для більшості дітей через відсутність у них стійкого інтересу до певних видів музичної діяльності оптимальною є форма, здатна викликати інтерес до самих занять, музичних творів. Тому конструкція музичних занять базується на принципах: рівноваги видів музичної діяльності за відсутності переважаючої ланки, що дозволяє об'єктивно рівномірно розвивати музичні потреби дитини; варіантності, що спонукає людину шукати якомога більше творчих, виконавських варіантів, які дозволяють за мінімуму технічних зусиль здобути максимум музичних вражень, варіантів сприйняття музики; художності, коли на кожному занятті увага дитини акцентується на красі музичних образів, що оточують нас, а це дозволяє навчити індивіда емоційно зосередитися на явищах краси.

Варто наголосити на необхідності формування таких показників музичної культури вчителів початкових класів під час підготовки у вищому навчальному закладі: наявність музичного інтересу і його спрямованість; прояв емоційної чуйності під час музичної діяльності; професійна участь у спільній із дитиною музичній діяльності; прагнення до більш повного вивчення музичного матеріалу, що сприяє успішній музичній діяльності; якість знань, умінь, навичок, здатність застосовувати їх у музичній практиці; ставлення до різних за характером і жанровими напрямками музичних творів, різних видів музичної діяльності.

Музичні твори (класичні, народні, сучасні) мають значний виховний потенціал, причому умовами ефективності виховного процесу є: суб'єктна роль вчителя; набуття практичних навичок музикування; створення атмосфери творчого зростання дитини. Наявність

цих складників забезпечує в розвитку дітей тенденцію до формування музичних потреб, підвищення рівня взаємозв'язку музичних і моральних знань, посилення інтересу до програмних музичних творів, засобів музичної виразності, музично-виконавських прийомів, розширення діапазону засобів музичної виразності, збагачення музичного репертуару, здійснення найпростішого аналізу змісту музичних творів.

Спеціально підібрана музика застосовується для уникнення монотонності й негативних емоцій у дітей, розвитку диференційованого гальмування на контрастах музичних уривків, розвитку мозку під активним впливом емоцій, що викликаються музикою. Варто врахувати також, що гучна музика спричиняє негативні зміни в психо-фізіологічному стані дитини [3].

Уроки музики, побудовані на поєднанні впливу музики та координованої роботи рук, називають мультисенсорними. У дітей із затримкою психічного розвитку було відзначено підвищення вербального й невербального інтелекту, покращення уваги, пам'яті й інших функцій мозку. У сучасній педагогіці виділяють умови ефективності музичного виховання дітей, які доцільно умовно розмежувати на організаційні, психолого-педагогічні та педагогічні [7].

До психолого-педагогічних належать такі:

- вивчення і виявлення музичних здібностей дитини, її потреб, умінь, які можуть бути розвинені, реалізовані, сформовані під час музичних занять;
- зважання на індивідуальні особливості дитини під час вибору форми музичних занять, видів музичної діяльності;
- створення можливостей для творчого зростання дитини в процесі реалізації її музичних потреб, здібностей, інтересів і вмінь у музичній діяльності;
- побудова соціально значущої за своїм змістом музично-виховної роботи;
- забезпечення дитині особистої значущості в процедурі музичного заняття;
- розвиток суб'єктної позиції дитини в процесі сприйняття музики.

До педагогічних належать такі:

- адекватність змісту уроків музики інтересам дитини, соціальним умовам, можливостям організації виховної роботи; комплексний характер музичної діяльності дитини, що відповідає її індивідуальним особливостям, а також виховним функціям занять;
- оптимальне співвідношення музично-педагогічного керівництва і саморозвитку дитини в процесі музичної діяльності;
- формування соціально цінних мотивів саморозвитку дитини в процесі організації її музичної діяльності;

– створення суб'єкт-суб'єктних відносин між учителем і учнем на уроках музики.

Дотримання вищезазначених умов забезпечує ефективність організації музичного виховання дитини, причому реалізація цих умов безпосередньо пов'язана з рівнем музичної культури вчителя [8].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можливості музичного середовища як чинника розвитку особистості надзвичайні. Так, людина в процесі формування музичної культури фіксує не просто звукові послідовності, а інтонації, розпізнає не стільки просторово-часові особливості самого звукового об'єкта, скільки логіку інтонаційних висловлювань і смисли, значення, закладені в них. Сприйняття музики як виразного за своєю природою виду мистецтва допомагає пізнати внутрішній світ, зрозуміти культуру інших націй, розвинути здатність до співпереживання. Процес розвитку особистості корелює із процесами, що відбуваються в музичному середовищі, і в результаті залучення особистості до музичного мистецтва відбувається адаптація, що означає прагнення індивіда знайти у своєму внутрішньому світі ті риси, які свідчать про високий рівень музичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Битус А. Вопросы музыкального воспитания и обучения: учебно-методическое пособие. Минск : Бел. гос. пед. ун-т, 2005. 142 с.
2. Григор'єва О. Психолого-педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку молодших школярів. *Музичне і театральне мистецтво: проблеми викладання*. 2006. № 2. С. 12–15.
3. Жукова Т.В. Нравственно-эстетическое воспитание подростков в процессе внеурочной музыкальной деятельности. Витебск : ВГУ им. П.М. Машерова, 2000. 150 с.
4. Карташев С. Формирование музыкально-эстетической культуры младших школьников : методические рекомендации. Витебск : УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2008. 43 с.
5. Матонис В. Музыкально-эстетическое воспитание личности. Ленинград : Музыка, 1988. 85 с.
6. Методологические, организационные новации и проблемы музыкального образования и воспитания в современных условиях : матер. Междунар. науч.-практ. конф., г. Брест, 22–24 мая 2000 г. Брест : БрГУ, 2000. 200 с.
7. Музыкальная деятельность и музыкально-эстетическая культура: вопросы формирования профессиональной культуры учителя музыки / Владимирский гос. пед. ин-т им. П.И. Лебедева-Полянского. Владимир : ВГПИ, 1990. 150 с.
8. Радынова О. Слушаем музыку. Книга для воспитателя и музыкального руководителя детского сада. Москва : Просвещение, 1990. 160 с.
9. Халабузарь П. В. Методика музыкального воспитания : учебное пособие для музыкальных училищ и училищ искусств. Москва : Музыка, 1990. 173 с.
10. Ходонович Л. Музыкально-творческое развитие дошкольников: планирование, учет и контроль : пособие. Минск, 2005. 120 с.